

3. Розширення свідомості та використання мета пізнання. Необхідно дослідити ситуацію, отримати більше інформації та відкласти рішення, щоб не приймати помилкових рішень. Це дозволить усвідомити, нормалізувати та заохотити себе. При високому рівні усвідомлення ситуації легше вирішити особистісне рівняння про встановлення гармонії між психічною рівновагою, рівнем діяльності, повноцінністю контактів та розвитком особистості і нормалізувати свій стан.

4. Продуктивне переживання самотності та ізольованості. При внутрішньому конфлікті необхідно будувати повноцінне спілкування з іншими на основі повноцінного спілкування з собою.

Таким чином, внутрішні конфлікти часто є наслідком імперативності соціальних вимог та ситуацій. В цих ситуаціях особистості слід визначати свої провідні життєві цілі та принципи, орієнтуватися на основні цілі та визначати, чи виправданий внутрішній опір.

Висновки. Проблематика дослідження конфліктів залишається класичною в контексті соціальних та психологічних досліджень, доповнюється новими проблемами, зокрема дослідженнями масової поведінки, масової соціальної деструкції, різноманітних глобальних конфліктів сучасної цивілізації. Однак проблематика отримує також особистісний вимір, доповнюється особистісним аналізом, що посилює інтерес до досліджень та створює можливості.

КУЗНЕЦОВА АННА ВІКТОРІВНА, студентка БП-4 «Психологія», НаУКМА

САМООЦІНКА ДИТИНИ ЯК ІНДИКАТОР ПРИХОВАНИХ СІМЕЙНИХ КОНФЛІКТІВ: МОЖЛИВОСТІ КОНФЛІКТОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ ТА ЕКСПЕРТИЗИ

У сучасному науковому дискурсі конфлікт дедалі частіше розглядається не лише як відкрите зіткнення інтересів чи позицій, але і як складний багаторівневий процес, що може мати приховані, латентні форми. Особливе місце серед таких форм займають внутрішньосімейні конфлікти, які не завжди усвідомлюються або вербалізуються учасниками, проте чинять довготривалий психологічний вплив на розвиток дитини. У цьому сенсі самооцінка дитини може розглядатися як чутливий маркер внутрішньоособистісного конфлікту, сформованого під впливом сімейної взаємодії (Coser, 1956; Deutsch, 1973).

З позицій конфліктології сім'я виступає первинним соціальним середовищем, у якому дитина вперше стикається з конфліктами ролей, очікувань, норм і способів комунікації. Саме в сімейному контексті формуються базові моделі реагування на напруження, фрустрації та суперечності. За наявності дисгармонійних або конфліктних стосунків між батьками, а також між батьками і дитиною, у дитини виникає внутрішній конфлікт між потребою в любові, прийнятті та безпеці й реальним досвідом емоційної нестабільності або відкидання (Minuchin, 1974; Bowen, 1978).

Молодший шкільний вік є критичним етапом у формуванні самосвідомості та самооцінки. У цей період дитина активно інтегрує зовнішні оцінки значущих дорослих у власне уявлення про себе, що робить її особливо вразливою до конфліктного контексту сімейної взаємодії (Harter, 1988, Яблонська, 2013). В умовах прихованого конфлікту самооцінка може виконувати компенсаторну або захисну функцію, проявляючись у формі неадекватно завищеного або заниженого самоставлення (Marsh, 1993).

Метою даного дослідження є аналіз самооцінки дітей молодшого шкільного віку як психологічного індикатора прихованих сімейних конфліктів та обґрунтування можливостей використання проєктивних методик у конфліктологічній експертизі і психологічному консалтингу.

Емпіричне дослідження було проведене серед учнів 3–4 класів початкової школи м. Києва (25 осіб). Для реалізації поставленої мети використовувався комплекс методів, що поєднує психологічну діагностику та елементи експертного аналізу: методика «Сходинки» (В. Г. Щур), проєктивні методики «Малюнок сім'ї» та «Дерево», проєктивна бесіда, а також аналіз експертних оцінок педагогів. Такий інструментарій дозволив виявити не лише рівень та адекватність самооцінки, а й глибинні емоційні переживання дитини, пов'язані з її сімейним контекстом.

Результати дослідження засвідчили, що серед молодших школярів домінують високий (40%) та середній (36%) рівні самооцінки, водночас 24% дітей продемонстрували низьку самооцінку. Діти із високою самооцінкою мали завищені уявлення про себе, що виявлялося у виборі найвищих позицій у методиці «Сходинки» та домінантних фігур у методиці «Дерево». З конфліктологічної точки зору така завищена самооцінка може інтерпретуватися як форма психологічного захисту, спрямована на компенсацію внутрішнього напруження або дефіциту емоційного прийняття.

Особливо інформативними виявилися результати проєктивної методики «Малюнок сім'ї». У дітей з адекватною або високою самооцінкою переважали зображення, що відображали сприятливу сімейну ситуацію: спільна діяльність, емоційна близькість, яскраві кольори, пропорційні фігури. Натомість у дітей із заниженою самооцінкою фіксувалися маркери латентної конфліктності: ізольоване зображення себе, відсутність або спотворення фігур значущих дорослих, темна кольорова гама, зменшені розміри власної фігури. Такі особливості можуть розглядатися як прояв внутрішньоособистісного конфлікту, що виникає внаслідок напружених або емоційно холодних сімейних стосунків.

Аналіз методики «Дерево» показав, що вибір нестійких, периферійних або «виключених» позицій корелює з переживанням невпевненості, тривожності та конфліктних емоцій. Водночас ідеалізовані вибори бажаної позиції на дереві свідчать про розрив між Я-реальним та Я-ідеальним, що є класичною ознакою внутрішнього конфлікту особистості.

Отримані результати узгоджуються з положеннями соціально-когнітивної теорії А. Бандури, відповідно до якої самосприйняття формується в процесі

соціальної взаємодії та інтеріоризації зовнішніх оцінок (Bandura, 1986), а також із теорією Я-концепції Р. Шавелсона, що підкреслює її багатовимірний та ієрархічний характер (Shavelson, Bolus, 1982).

Проведене дослідження показує, що самооцінка дітей молодшого шкільного віку тісно пов'язана з характером сімейної взаємодії і може слугувати важливим індикатором прихованих внутрішньосімейних конфліктів. Навіть за відсутності відкритих проявів напруження в сім'ї, дитина часто переживає емоційні суперечності, які знаходять відображення у її ставленні до себе, способах самопрезентації та виборі поведінкових стратегій.

Отримані дані свідчать про те, що як занижена, так і неадекватно завищена самооцінка можуть бути реакцією на емоційно нестабільне або суперечливе сімейне середовище. У першому випадку дитина схильна до переживання невпевненості, тривожності та внутрішньої ізольованості, у другому — демонструє компенсаторні форми самоствердження, які маскують дефіцит емоційного прийняття. Таким чином, високі показники самооцінки не завжди свідчать про психологічне благополуччя і потребують глибокого аналізу їх адекватності та змістового наповнення.

Результати застосування проєктивних методик підтверджують їх високу інформативність у виявленні латентної конфліктності сімейних стосунків. Особливості зображення себе та значущих дорослих, просторове розміщення фігур, кольорова гама та вибір позицій відображають не лише актуальний емоційний стан дитини, але й її внутрішній досвід взаємин у сім'ї, який не завжди може бути вербалізований у прямому спілкуванні.

Висновки. Отримані результати дозволяють розглядати самооцінку дитини не як ізольовану особистісну характеристику, а як динамічне утворення, що формується під впливом сімейних стосунків, у тому числі прихованих конфліктів. Це відкриває можливості для використання діагностики самооцінки та проєктивних методик у практиці психологічного й конфліктологічного консультування, з акцентом не лише на роботі з дитиною, а й на аналізі та корекції сімейної системи загалом.

ЛІТЕРАТУРА

Bandura A. Social foundations of thought and action: A social cognitive theory. Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1986.

Bowen M. Family Therapy in Clinical Practice. New York: Jason Aronson, 1978.

Coser L. The Functions of Social Conflict. New York: Free Press, 1956.

Deutsch M. The Resolution of Conflict. New Haven: Yale University Press, 1973.

Harter S. Developmental processes in the construction of the self. Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates, 1988.

Johnson D., Johnson R. Conflict Resolution and Peer Mediation in Schools. Review of Educational Research, 1996.

Marsh H. W. Relations between global and specific domains of self. Journal of Personality and Social Psychology, 1993.

Minuchin S. Families and Family Therapy. Harvard University Press, 1974.

Shavelson R. J., Bolus R. Self-concept: Its multifaceted, hierarchical structure. Educational Psychologist, 1982.

Шевцова О. М. Вплив сім'ї на розвиток ціннісно-сислової свідомості дитини. К., 2004.

Яблонська Т. М. Розвиток самосвідомості та Я-концепції в молодшому шкільному віці. Кіровоград, 2013.

ЛАЗОРЕНКО БОРИС ПЕТРОВИЧ, кандидат філософських наук, провідний науковий співробітник, ІСПП НАПН України

КОНФЛІКТНА АДАПТАЦІЯ ТА ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ ВИКЛАДАЧІВ ВИШУ І СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ДО ПРОТИДІЇ ЗАГРОЗАМ ВІЙНИ НА ВИСНАЖЕННЯ

Особливість сучасної фази російської військової агресії проти України визначається як війна на виснаження (Абрамова, 2025; Мартинович, 2025). В цих умовах актуалізується проблема адекватної адаптації до цієї фази війни та її наслідків, психологічної готовності провідних спільнот українського суспільства і окремих особистостей до протидії її загрозам. Щодо забезпечення надійності тилу, поряд із волонтерами, фахівцями ДСНС та критичної інфраструктури, медиками та іншими спільнотами, важливою є діяльність викладачів військових та цивільних вишів, які готують фахівців для забезпечення військових дій та цивільних тилових структур, відновлення, збереження і зміцнення людських та матеріальних ресурсів української держави і суспільства для закінчення війни і досягнення реального миру.

Проблемам психологічної адаптації особистості до несприятливих умов життя присвячені численні дослідження зарубіжних і вітчизняних дослідників, зокрема досліджено особливості адаптації студентської молоді в умовах повномасштабної фази війни (Красілова та ін, 2023; Радзівіл, Кузікова, 2024) Поряд із звичайною адаптацією фахівцями виокремлюється парадоксальна адаптація. Її дослідженню приділено певну увагу зарубіжними дослідниками. Зокрема О. Douville дослідив та концептуалізував у якості надмірної парадоксальної адаптації «успішне» пристосування вуличних дітей до життя на вулиці та зазначив шкідливі наслідки цього для їх здоров'я, соціального функціонування та інтеграції у суспільство у майбутньому (Douville, 2021). Також досліджено парадокс адаптивності в організаціях, який виникає у співробітників внаслідок необхідності прийняття змін, пов'язаних з її розвитком, і спротиву їм (Meng, W., et al., 2023). Серед вітчизняних праць проявам парадоксальної адаптації до умов війни на виснаження приділено увагу в нашому спільному дослідженні при вивченні психологічної готовності студентської молоді до протидії загрозам війни (Корчакова та ін., 2025). Під парадоксальною адаптацією особистості розуміється конфлікт між її усвідомленим переживанням високих рівнів травмівних стресових станів, психоемоційного вигорання та високими рівнями станів психологічного благополуччя, резильєнтності і ресурсного стресодолавання під час тривалого перебування у травмівних для неї життєвих обставинах в умовах війни (Лазоренко, 2025, с.12).